

ЗАСОБИ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 14-Ї ГРЕНАДЕРСЬКОЇ ДИВІЗІЇ ЗБРОЇ СС «ГАЛИЧИНА»

PERSONAL IDENTIFICATION TAGS OF
SERVICEMEN OF THE 14TH GRENADEIER
SS DIVISION «GALICIA»

Скопненко Б. О.,

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу «Історія України у XX ст.», Національний музей історії України (Київ, Україна), e-mail: Sko-bogdan@i.ua

Skopenko B. O.,

PhD in historical sciences, Leading Researcher, National Museum of Ukrainian History (Kyiv, Ukraine), e-mail: Sko-bogdan@i.ua

Автором статті здійснено спробу введення до наукового обігу такого виду цінних персоніфікованих історичних джерел, як ідентифікаційні жетони військовослужбовців 14-ї гренадерської дивізії зброї СС «Галичина». Без цього цінного носія особистих даних військовослужбовця на сьогоднішній день практично неможлива ідентифікація останків у ході дослідження військових поховань. Проте, у вітчизняній історіографії цьому важливому питанню приділяється вкрай мало уваги. Автор ілюструє ідентифікаційні жетони, які належали до різних підрозділів дивізії нерозривно з контекстом їх створення та участі в бойових діях у складі 13-го армійського корпусу німецької армії, спираючись на наявну на сьогоднішній день історіографічну базу.

Ключові слова: жетон, військовослужбовець, дивізія, бойові дії, добровольці, СС.

The author of the article attempted to introduce into the scientific circulation the identification tags belonging to the servicemen of the 14th Grenadier Division of SS «Galicia» weapons. The main stages of formation of the division, as well as its participation in the battles of the 13th Army Corps, are briefly reviewed. Identification tags of military personnel of different divisions of division, which originate from places of battle and environment in July 1944, are presented.

Keywords: identification tag, soldier, division, World War II, volunteers, SS «Galicia».

Війна – неодмінна складова частина процесу розвитку людської цивілізації, тому події сімдесятирічної давнини, які мали місце на території України в роки Другої Світової війни, наймасштабнішого за всю світову історію військового конфлікту, жодним чином не втратили своєї актуальності для сучасних дослідників і викликають значний суспільний інтерес. Українці були розділені війною по різні боки фронту і цей фронт часто мав не географічну локацію, а проходив через індивідуальну та суспільну свідомість. Переважна більшість українців, які брали участь у війні були призвані до лав РСЧА, проте була й значна кількість тих, хто зважаючи на різні обставини проходив службу по інший бік фронту – у лавах збройних сил Третього Рейху. У радянській комуністичній історіографії тема Другої світової війни, а зокрема українців, що зважаючи на різноманітні обставини опинилися по інший бік фронту зазнавала викривлень та містифікацій. На об'єктивний її розгляд годі було й сподіватися, а в численних «працях» тогочасних «дослідників» історична дійсність спотворювалась

з надзвичайною художньою майстерністю [15; 16; 18; 21; 22]. Тому перед сучасними українськими дослідниками стоїть надважливе завдання пошуку істини у складному лабіринті міфів та фальсифікацій.

Кожен військовослужбовець дивізії згідно статутних розпоряджень, які діяли у німецькій армії отримував персональний ідентифікаційний жетон, завданням якого було збереження інформації про власника у разі його важкого поранення, або загибелі. У вітчизняній історичній науці питання пов'язані з дослідженням засобів персональної ідентифікації військовослужбовців до цього часу малодосліджене. Намагання вести питання до наукового обігу носять фрагментарний поодинокий характер. До сьогодні відсутня чітка наукова класифікація цих предметів, які по-суті є унікальним вузькоперсоналізованим історичним джерелом, в окремих випадках, чи не єдиною можливістю отримати інформацію про військове поховання. Тому, наразі, існує необхідність введення до наукового обігу відомих автору ідентифікаційних жетонів, які належали військовослужбовцям 14-ї добровольчої дивізії зброї СС «Галичина» і були виявлені в межах таз званого «бродівського котла»: місцях прориву частин 13-го армійського корпусу та позицій підрозділів дивізії у межах сектору її оборони. Автор статті висловлює щире подяку Вадиму Лефьорову за можливість використання матеріалів з його архіву та надані консультації. Публікація поданих у статті ідентифікаційних жетонів стала можлива завдяки допомозі ще кількох колекціонерів, які люб'язно погодилися дати можливість автору використати предмети зі своїх приватних колекцій.

По своїй суті ЗПІ у будь-якій формі чи це німецький «erkennungs-marke», чи «ЛОЗ» військовослужбовця РСЧА чи то австро-угорська «ладанка» часів Першої Світової війни, є предметом унікальним, своєрідним персоніфікованим свідком подій, який має чітку приналежність до конкретного військового підрозділу.

Питання пов'язані з історією української дивізії не позбавлені уваги сучасних українських дослідників. Є принаймні кілька чудових праць, у яких досліджено історію формування та участь дивізії у бойових діях з 1944 по 1945 рр. Зокрема це роботи А. Боляновського [1; 2], які безпосередньо присвячені історії дивізії та загалом українським збройним формаціям у складі німецької армії, Р. Пономаренка, у яких автор торкається окремих питань з історії формування української дивізії, а також досліджує участь окремих підрозділів з її складу у боях на радянсько-німецькому фронті. Крім того, окреме дослідження присвячене Галицьким добровольчим полкам СС. Серед загальнодоступних джерел, які мають цінність для дослідження історії дивізії варто відзначити спогади Вольфа-Дітріха Гейке [9], який проходив службу у лавах української дивізії на посаді начальника штабу. Щодо питання історії застосування ідентифікаційних жетонів та медальйонів, як в роки

Другої Світової війни, так і загалом у контексті військових конфліктів ХХ ст., то воно у вітчизняній історіографії малодосліджене, хоча окремі спроби введення до наукового обігу засобів персональної ідентифікації є. Так, у ході дослідження історії формування та участі у бойових діях Галицьких добровольчих полків СС Р. Пономаренко [19; 20] подає приклади ідентифікаційних жетонів, які належали українським добровольцям з окремих полків, зокрема 5-го та 6-го [19, с. 188]. Не позбавлена уваги тема ідентифікаційних жетонів у західноєвропейській історіографії. Чи не найгрантовніші праці з даної тематики належать німецькому досліднику Й. Хьойдалу [25; 26]. Й. Хьойдал ввів до наукового обігу велику кількість ідентифікаційних знаків, які використовувались у німецькій армії у ході Першої та Другої Світових воєн. Крім того дослідник приділив увагу історії їх появи та запровадження у німецьких збройних силах. Пан Хьойдал дослідив чималу кількість ідентифікаційних знаків, які використовувались у вермахті, військах СС, німецьких військово-морських силах («Kriegsmarine») у ході Другої Світової війни. Значну допомогу у дослідженні аспектів даної теми, що стосуються системи поповнення та комплектування частин німецької армії становить праця підготовлена Б. Мюллером–Гиллербрандом [14].

Вищезгадані праці склали надзвичайну допомогу авторові статті у формуванні історичного тла досліджуваної теми, а також допомогли більш детально розглянути систему поповнення та комплектування української дивізії особовим складом. Оскільки система поповнення, вишколу та забезпечення бойових частин німецької армії безпосередньо стосується теми забезпечення особового складу цих частин засобами персональної ідентифікації. «Галичина» ж формувалась в системі поповнення та комплектування, яка діяла в німецькій армії, відповідно, її формування відбувалось згідно тих логічних етапів, які були передбачені статутними актами збройних сил Німеччини. Кожен український доброволець, як і будь-який військовослужбовець німецьких збройних сил, отримував особистий ідентифікаційний жетон, наявність якого була обов'язковою і контролювалась згідно механізмів зафіксованих у статуті вищим керівництвом.

Переважає більшість відомих на сьогоднішній день ідентифікаційних жетонів, які мають відношення до 14-ї гренадерської дивізії зброї СС «Галичина» походять з місць оточення 13-го армійського корпусу 4-ї танкової армії у липні 1944 р. І хоч район оточення у історіографії прийнято називати «бродівським котлом», все ж район оточення частин 13-го АК знаходився з певним зміщенням на південний захід від м. Броди у напрямку містечок Золочів та Буськ [11, с. 290–292]. З понад 12 тис. особового складу дивізії втратила вбитими, пораненими, зниклими без вісти та полоненими до 70%. Переважає більшість представлених автором у ході даного дослідження ідентифікаційних жетонів у різний час були

виявлені саме у місцях, де 14-а гренадерська дивізія СС «Галичина» брала участь в бойових діях проти РСЧА спільно з іншими частинами 13-го АК у липні 1944 р. Цим трагічним для української дивізії подіям передувало її поетапне формування та вишкіл її особового складу, які варто коротко розглянути, для того щоб розуміти логічність тих комбінацій символів та позначень, які були нанесені на солдатські ідентифікаційні жетони.

Потреба військових резервів спонукала деяких представників владних кіл Німеччини, зокрема рейхсфюрера СС Г. Гімлера, створити з'єднання з представників різних народів та етнічних груп. Поразки німецької армії у північній Африці та в районі Сталінграду спричинили історичний парадокс – формування з'єднань з числа слов'ян у складі структури, якою керував Г. Гімлер, один з найпопулярніших прихильників меншовартості слов'янських народів перед німцями. Ідея створення дивізії певним чином належить українським політичним колам. Українська дивізія у контексті німецької військової політики могла б стати основою майбутнього корпусу, а згодом і національної армії українців. Головним ініціатором створення дивізії був губернатор Галичини, групенфюрер СС Отто Густав Вехтер, який у цій справі зумів залучитися підтримкою рейхсфюрера СС Г. Гімлера. Створення української дивізії саме у структурі СС було обумовлене головним чином формальним приводом, суть якого полягала у тому, що з міжнародно-правової точки зору Німеччина не мала права створювати нові з'єднання, що були зформовані з мешканців східних земель, які не мали німецького громадянства. Мешканці окупованих Німеччиною території могли проходити службу у складі таких з'єднань лише у якості добровольців. 28 квітня 1943 р. у Львові про створення галицької дивізії було оголошено офіційно. Повідомлення про це з'явилися, як в україномовній, так і в німецькій окупаційній пресі.

18 липня перший транспорт з добровольцями у складі якого було 240 колишніх офіцерів та 500 кандидатів на старшин залишив Львів та 19 липня прибув на вишкіл у Брно (Чехія). Через 14 днів їх було переведено до вишкольного табору в Гайделягері біля Дембці у південно-східній Польщі, до розпочалося військово навчання. Спочатку у Гайделягері було укомплектовано 12 учбових сотень (за чисельністю особового складу аналог роти) кожна по 150 осіб (загальна чисельність близько 1800 осіб, впродовж місяця зросла до 2500 осіб). Створене з українських добровольців формування належало до структури військ СС і мало назву 14-й вишкільний батальйон спеціального призначення (SS-Ausbildungs Btl ZBV). Станом на 1 вересня 1943 року в ньому було 177 старшин, 422 підстаршин та 3026 стрільців. Разом особового складу нараховувалось 3625 бійців. До частини також скеровано 30 етнічних німців (фольксдойче) з Угорщини, Хорватії та Словаччини.

Нижче наведено приклади ідентифікаційних жетонів, якими забезпечувався особовий склад

вишкільного куреня по прибуттю у тренувальний табір. На зобр. 1 (аверс) представлено ідентифікаційний жетон який містить напис 4./4 Ausbildungs BTL ZBV. 2 – реєстраційний номер, дослівно (нім. Erkennungsmarken-nummern). Реєстраційний номер далеко не завжди співпадав з номером військовослужбовця за списками особового складу частини, який відповідно вносився у Зольдбух (нім. Soldbuch), аналог сучасного військового квитка. У зв'язку з цим у кожному підрозділі німецької армії, за чисельністю особового складу не менше роти, тримали спеціальний список солдат частини з написами на їх жетонах. Цей список був відомий, як *нім. Erkennungsmarkenverzeichnis*, і його копія надсилалась через 10 місяців після формування частини, або мобілізації у *нім. Der Wehrmachtauskunftsstelle für Kriegerverluste und Kriegsgefangene*. Після цього командування підрозділу було зобов'язане надсилати список такого самого формату, але зі змінами *нім. Veränderungsmeldung*, у якому подавався перелік нових жетонів, заміненіх, або жетонів загблих. Нанесений методом механічної набивки на жетон напис варто читати так: 4 Kompanie SS Ausbildungs Bataillon zum besonderen Verwendung, 4-а рота учбового батальйону СС спеціального призначення. На зобр. 2 (реверс) міститься напис WAFFEN – 4, що засвідчує приналежність даного підрозділу до структури військ СС. Батальйон створено 1 серпня 1943 року на полігоні СС Гайделягер (SS-Truppenübungsplatz Heidelager). Жетон знайдений влітку 2010 року неподалік села Гавареччина Золочівського району Львівської області.

На зобр. 3 ідентифікаційний жетон, який відрізняється від попереднього реєстраційним номером – 254 відповідно. Жетон з приватної колекції (м. Львів). На зобр. 4 (аверс), 5 (реверс) нижня частина ідентифікаційного жетона, який належав до вищевказаного підрозділу, але відрізняється від попередніх зразків номером роти, до якої належав боєць – 2-а рота учбового батальйону СС спеціального призначення, реєстраційний номер – 221.

1.

2.

3.

4.

5.

За час створення дивізії, до червня 1944 р., її офіційна назва змінювалась 5 разів. У квітні 1943 р. дивізія офіційно іменувалась, як Добровольча дивізія «Галичина» (Freiwilligen Division Galizien), з травня того ж року її назву було змінено на Стрілецька дивізія СС «Галичина» (SS-Shützen-Division Galizien), 30 липня 1943 р. – «Добровольча дивізія СС «Галичина» (SS-Freiwilliger Division Galizien), 22 жовтня 1943 р. – «14-а Галицька Добровольча дивізія СС» (14.SS-Galizische Freiwilliger Division), а вже з 27 червня 1944 р. – 14-та Гренадерська дивізія Зброї СС (галицька ч.1) (14. Waffen-Grenadier-Division der SS (galizische Nr.1)). Відповідно усі зміни офіційної назви дивізії необхідно було враховувати під час нанесення інформації на ідентифікаційні жетони.

Нижче представлено ідентифікаційні жетони штабу дивізії виготовлення яких, судячи з наявної форми напису, було здійснено у період з 22 жовтня 1943 року по 27 червня 1944 року. Штаб дивізії складався з відділу реєстрації ступенів (Gradmelledestaffel), картографічної секції (Kartenstelle), сотні ескорту (Begleit-Kompanie) і допоміжних підрозділів. На зобр. 6, 7 (аверс) представлено ідентифікаційні жетони, які відрізняються реєстраційним номером: 6 – 155, 7 – 173 відповідно. Основний напис, який дзеркально відображений на обох половинках жетонів ідентичний для усіх представлених зразків: Stb./ 14.Gal. SS-Frw Div. (Stab 14. SS-Galizische Freiwilligen Division) – штаб 14-ї Галицької Добровольчої дивізії СС. Реверс жодних написів не містить. Позначення групи крові відсутнє, і це дозволяє зробити припущення про те, що дані ідентифікаційні жетони не були видані конкретним

військовослужбовцям, а зберігалися при штабі на випадок втрати солдатами чи офіцерами частини своїх Erkennungsmarke (з матеріалів наданих Вадимом Лефьоровим).

6.

7.

Відповідно до стандартів німецької піхотної дивізії сухопутних військ (тип «44») затвердженими у 1943 р., до складу дивізії входило 3 піхотні полки, кожен з яких складався з 2-ох піхотних батальйонів. До кожного батальйону відповідно належали 3 піхотні сотні (роты), важка сотня (рота), чота (взвод) кавалерії, резервна сотня (рота), яка мала на озброєнні 2 важкі піхотні гармати «3ІГ» (Schwere Infanterie-Geschütze – SIG) [24, с. 207] калібру 150 мм та 6 легких піхотних гармат «ЛІГ» (Leichte Infanterie-Geschütze – LIG) [24, с. 188] калібру 75 мм, а також протитанкова сотня (рота) на озброєнні якої перебувало 3 протитанкові гармати «ПАК-40» калібру 75 мм, 3 протитанкові гармати «ПАК-38» калібру 50 мм [24, с. 164], та 18 протитанкових гранатометів калібру 88 мм. Три піхотні полки дивізії мали нумерацію 29-й, 30-й та 31-й. Залежно від того, яким чином здійснювалась зміна офіційної назви дивізії, зміни відбувалися і у назвах полків. Так, наприклад, перший з них 29-й полк було сформовано у Гайделягері у вересні 1943 р., як «Перший гренадерський добровольчий полк СС» (SS-Freiwilliger Grenadier-Regiment 1). 22 жовтня 1943 р. йому було надано номер «29» (SS-Freiwilliger Grenadier-Regiment 29), у січні наступного року до назви з'явився додаток «галицький №1» (galizisches Nr.1). Після перейменування 27 червня 1944 р. на «Гренадерський полк зброї СС №29 (галицький ч.1) (Waffen-Grenadier-Regiment der SS 29 (galizisches Nr.1)), 12 листопада 1944 р. він остаточно отримав приставку в назві «Waffen-SS», яка засвідчила його приналежність до зброї СС, а також новий додаток у дужках – «український 1.» (Ukrainisches Nr 1.). Аналогічно склалася доля 30-го та 31-го полків, з єдиною відмінністю у тому, що у дужках відображалися номери Ukrainisches Nr 2. Та Nr.3 відповідно. До складу полкового

курени входили 25 старшин і 850 підстаршин та стрільців, у тому числі штаб на чолі з командиром, чота зв'язку, три піхотні й одна «важка» сотні. До піхотної сотні (роты) належали три чоти (взводи) з легкою піхотною зброєю (у кожній чотовий, три рої (відділення) по 11 вояків і рій, що мав 4 легкі кулемети), кожна з яких мала 24 гранатомети калібру 50 мм і 21 кулемет «МГ-34» і «МГ-42» [24, с. 174–218].

Нижче (зобр. 8) представлено ідентифікаційний жетон, який має приналежність до 6-ї сотні 29-го полку української дивізії (командир, станом на липень 1944 р., штурмбанфюрер СС Карл Вільднер). На ньому присутній напис (аверс): 6. / SS-Frw. Gren. R. 29 (№34) (6 Kompanie SS Freiwilliger Grenadier Regiment 29), який слід розуміти так: 6 сотня (рота) 29-го добровольчого гренадерського полку СС. Реєстраційний номер – 34. Напис на ідентифікаційному жетоні здійснено вірогідно у період з жовтня 1943 року по січень 1944 року, коли офіційна назва полку звучала як «SS-Freiwilliger-Grenadier-Regiment 29». Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

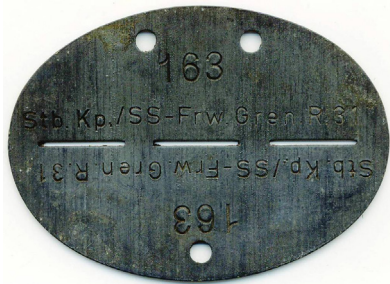
8.

На зобр. 9 представлено ідентифікаційний жетон, який належав військовослужбовцю 30-го полку 14-ї гренадерської дивізії СС (командир, станом на липень 1944 р.). Аверс: 1./SS-Frw. Gren. R. 30 (№124) (1 Kompanie SS Freiwilliger Grenadier Regiment 30) – 1 сотня (рота) 30-го добровольчого гренадерського полку СС (командир, станом на липень 1944 р., оберштурмбанфюрер СС Ганс Отто Форстройтер). Реєстраційний номер – 124. Напис на ідентифікаційному жетоні здійснено вірогідно у період з жовтня 1943 року по січень 1944 року, коли офіційна назва полку звучала як «SS-Freiwilliger-Grenadier-Regiment 30». Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

9.

На зобр. 10 представлено ідентифікаційний жетон, який має приналежність до штабної сотні 31–го полку 14–ї дивізії (командир полку, станом на липень 1944 р., оберштурмбанфіюрер СС Пауль Гермс). Штабна сотня, що була певним резервом полку, складалася з піхотної стрілецької чоти (яка забезпечувала на фронті розміщення полкового штабу), чоти зв'язку (котра забезпечувала зв'язок штабу з окремими куренями), чот кінноти (що виконувала функції охорони та зв'язку), саперів та розвідки й відділу постачання полку; в штабній сотні був також допоміжний технічний персонал (включно з шевцями, кравцями та друкарками). Жетон містить напис: Stb. Kp. / SS. – Frw. Gren. R. 31 (№163) (Stabs Kompanie SS Freiwilliger Grenadier Regiment 31), який слід розуміти так: штабна сотня (рота) 31–го добровольчого гренадерського полку СС. Реєстраційний номер – 163. Напис на ідентифікаційному жетоні здійснено вірогідно у період з жовтня 1943 року по січень 1944 року, коли офіційна назва полку звучала як «SS-Freiwilliger-Grenadier-Regiment 31». Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Жетон знайдений в липні 2012 року неподалік села Білий Камінь Золочівського району Львівської області (з матеріалів наданих Вадимом Лефьоровим).

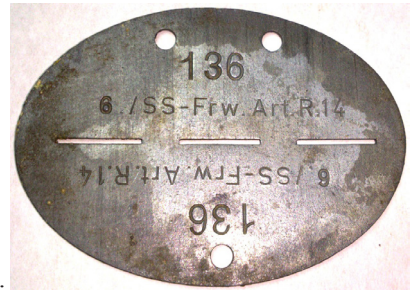

10.

Ще у серпні 1943 року на території Польщі було розпочато формування артилерійського полку дивізії, за номером 14 (Waffen-Artillerie-Regiment 14 der SS (Galizishes)). До його складу входило 3 дивізіону легких польових гаубиць калібру 75 мм Leichte-Infanterie-Geschütze (батареї №1–9) та одного дивізіону важких польових гаубиць калібру 150 мм Schwere-Infanterie-Geschütze [2, с. 373] (батареї №10–12). Кожна батарея мала по 4 гармати, до 200 чоловік особового складу та 30–60 коней. Артилерійський полк мав також штаб. Крім того, до його складу належали вимірювальна чота та чота зв'язку. Командував артилерійським полком під час вишколу сотник Микола Палиєнко, згодом його змінив німецький офіцер штандартенфіюрер СС Фрідріх Баєрсдорф.

Нижче (зобр.11) представлено ідентифікаційний жетон, який містить напис: 6. SS. FRW. ART. R. 14. (№136). (6 Batterie SS Freiwilliger Artillerie Regiment 14), який слід розуміти так: 6–а батарея 14–го добровольчого артилерійського полку СС. Реєстраційний номер – 136. Жетон належить до 2–го дивізіону артилерійського полку 14–ї дивізії «Галичина». Матеріал – цинк. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні.

Жетон Знайдений в районі населеного пункту Почапи Золочівського району Львівської області у вересні 2012 року (з матеріалів наданих Вадимом Лефьоровим).

11.

Окрім артилерійського полку у складі дивізії було створено такі військові підрозділи з порядковим номером «14»: протитанковий дивізіон (SS-Panzerjäger-Abteilung), велосипедний курінь (SS-Radfahrer-Bataillon (Gal.) 14), частини постачання дивізії (SS-Division Nachschubtruppen 14), господарський курінь (SS-Wirtschafts-Batallion/SS – Verwaltungstruppen-Abteilung 14), сотня забезпечення (SS-Versorgungskompanie 14), санітарний дивізіон (SS-Sanitäts-Abteilung 14), польовий шпиталь (SS-Feldlazarett), дві чоти вантажних автомобілів для евакуації хворих та поранених (SS-Krankenkraftwagen-Zug 1 und 2), дезінфекційна чота (SS-Truppen-Entgiftungs-Zug), дві ветеринарні сотні (SS-Veterinär-Kompanie 14) [2, с. 371].

Нижче, на зображенні №12 наведено приклад ідентифікаційного жетону санітарного дивізіону дивізії «Галичина». Жетон містить напис (аверс): SS. Frw. Ssn. Abt. 14. 2. San. Kp. №30. (2 Sanitäts Kompanie 14 SS Freiwilligen Sanitäts Abteilung), який слід читати так: 2–а санітарна сотня (рота) санітарного куреня (абтейлунга) 14–ї добровольчої дивізії СС «Галичина». Реєстраційний номер – 30. Матеріал – цинк. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Знайдений в районі населеного пункту Княже Золочівського району Львівської області у вересні 2014 року (з матеріалів наданих Вадимом Лефьоровим).

12.

До складу дивізії входив саперний курінь, який з 22 жовтня 1943 року отримав назву SS-Pionier-Bataillon 14. Згодом отримав назву «Добровольчий саперний курінь СС №14» (SS-Freiwilliger-Pionier Bataillon 14) [2, с. 373] і 27 червня 1944 року отримав остаточну назву «Саперний курінь зброї СС №14»

Waffen-Pionier-Bataillon der SS 14 (командир, станом на липень 1944 р., штурмбанфюрер СС Йозеф Рембергер).

На зобр. № 13, 14 представлено ідентифікаційні жетони саперного куреня дивізії «Галичина». На жетонах міститься напис (аверс): Stb./ SS-Frw. Pi. Btl. 14 (Stab SS Freiwilliger Pionier Bataillon 14), який слід читати так: штаб 14-го саперного (піонерського) батальйону СС. Написи на жетонах (зобр.14, 15) ідентичні за виключенням реєстраційного номеру (зобр.13 – 100, зобр.14 – 82 відповідно). Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Жетони з приватної колекції (м. Львів).

13.

14.

Убезпечення дивізії «з повітря» відносилось до компетенції зенітно-артилерійського дивізіону (Flieger-Abwehr-Kanone – FLAK [SS-Flak-Abteilung 14]), який у «Бродівському котлі» фактично перестав існувати [2, с. 372]. 22 жовтня 1943 року дивізіон отримав офіційну назву – «Добровольчий зенітний дивізіон СС №14» (SS-Freiwilliger-Flak-Abteilung 14). На зобр. 15 міститься напис (аверс): /SS-Frw. Flak. Abt. 14 – Le. Flak. Kol. – №70 (Leichte-Flak (Fliegerabwehrkanone)-Kolonne/SS-Freiwilliger-Flak-Abteilung 14) [28], який варто розуміти так: колона легких зенітних гармат 14-го добровольчого дивізіону (абтейлунгу) СС. Реєстраційний номер – 70. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

На зобр. 16 міститься напис (аверс): 1./SS-Frw. Flak. Abt. 14 №181. (2 SS-Freiwilliger-Flak-Abteilung 14), який варто читати так: 1 батарея 14 добровольчого зенітного дивізіону (абтейлунгу) СС. Реєстраційний номер – 181. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

15.

16.

Разом з іншими частинами були розбиті і фактично перестали існувати 1-й та 2-й транспортний ескадрони. Нижче (зобр. №17) представлено ідентифікаційний жетон, який відноситься до 2-го транспортного ескадрону української дивізії. Жетон містить напис: /14. Gal. SS-Frw. Div. 2 Fahr-Schwd. №260. Реєстраційний номер – 260. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

17.

На зобр. 18 представлено ідентифікаційний жетон, який належав до сотні (роти) постачання дивізії (Nachschubamt kompanie). Частинами постачання дивізії керував оберштурмбанфюрер СС Франц Магіль. Аверс: /14. Gal. SS-Frw. Div. Nachsch. Kp. №73. (Nachschubamt kompanie 14 Galizisches SS Freiwilligen Division) Реєстраційний номер – 73. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Жетон з приватної колекції (м. Львів).

18.

19.

Крім інших підрозділів до складу дивізії входив протитанковий дивізіон (SS – Panzerjäger-Abteilung) за номером 14. Поповнений батареєю важких гармат калібру 20 см, після того, як дивізія втратила свій дивізіон важкої артилерії внаслідок наказу СС-ФГА від 28 червня 1944 р., згідно якого аналогічна доля спіткала усі інші гренадерські дивізії військ СС. На зобр. 19 представлено ідентифікаційний жетон військовослужбовця протитанкової роти, що входила до складу дивізіону. Аверс: /14. Gal. SS-Frw. Div. Pz. Jg. Kr. (Panzerjäger Kompanie 14 Galizisches SS Freiwilligen Division). Рестраційний номер – 132. Позначення групи крові, а також будь-які написи на реверсі відсутні. Матеріал – цинк. Знайдений в районі населеного пункту Почапи, Золочівського району Львівської області влітку 2009 р. (з матеріалів наданих Вадимом Лефьоровим).

Наприкінці червня 1944 р. дивізію було введено до складу 13-го АК під командуванням під командуванням Артура Гауфе. Корпус входив до складу 4-ї танкової армії групи армій Північна Україна. Спочатку планувалося застосувати «українську дивізію» на більш-менш спокійній ділянці фронту, для того щоб вона здобула необхідний бойовий досвід не зазнавши значних втрат, проте складна ситуація на відтинку 4-ї танкової армії не дозволила реалізувати ці наміри. Незабаром після введення дивізії у бої вона опинилася в скрутному становищі. Трагічна доля спіткала більшість солдатів та офіцерів дивізії, які вимушені були здобувати бойовий досвід стримуючи головне вістря наступу частин Червоної армії та потрапивши у вороже оточення.

Як резерв корпусу дивізія зайняла для оборони ділянку довжиною майже 36 км на другій (оборонній) лінії фронту, через яку очікувався наступ частин РСЧА на Львів [10, с. 64–65]. Дивізійні піхотні полки забезпечили укріплення оборонної лінії, фюзилерський курінь – розбудову передових позицій. Вже 13 липня 1944 р. війська 1-го Українського фронту під командуванням маршала І. Конєва розпочали Львівсько-Сандомирську наступальну операцію, завдавши потужних ударів групі армій «Північна Україна» на двох стратегічних напрямках [13, с. 52–56]. На півночі у напрямку Рави-Руської наступали 3-тя гвардійська та 13 армії, дещо південніше у напрямку Львова проривались 60-а та 38-а армії. За радянськими джерелами, на цих двох ділянках діяли в п'ять разів більші сили, ніж на німецькому

боці, а в гарматах та мінометах перевага була в шість разів, у танках та моторизованій артилерії – в п'ять разів. Щільність артилерійського озброєння на ділянках прориву сягала 200–250 гармат та мінометів на кілометр фронту. Загалом наступ на ділянці прориву на лінії Броди–Зборів шириною 14 км відбувався на двох напрямках – з півночі на Бузьк і зі сходу на Золочів в обхід Бродів. Для підтримки своєї центральної ударної групи радянське командування виділило 18-ту гвардійську армію з північного сходу в напрямку на Станіславів із тим, щоб німецьке командування не могло звідти надати допомогу 13-му армійському корпусові. Незважаючи на стійкий опір частин 4-ї танкової армії фронт було прорвано частини 13-го армійського корпусу, зокрема і 14-а гренадерська дивізія СС «Галичина», опинилися в оточенні. Ввечері 13-го липня зі штабу корпусу до дивізії надійшов наказ залишити другу лінію оборони, на якій вона перебувала до цього часу, та просуватися у напрямку Сасова через Підгірці. Варто зауважити, що дивізію не було задіяно, як цілісну монолітну частину, а введено у бої окремими полками. 14 липня 1944 р. 60-а та 38-а армії РСЧА розпочали наступ у напрямку м. Броди намагаючись прорвати фронт на ділянці шириною у 14 км [11, с. 290–292]. 15-ий стрілецький корпус 60-ої армії зумів прорвати праве крило 13-го армійського корпусу і вузьким клином просунувся на 18 км вперед, досягнувши с. Колтів на північний схід від Золочева. Внаслідок цього утворився так званий Колтівський коридор, який зайняли 3-тя гвардійська і 6-та танкова армії [13, с. 52–56].

Зважаючи на вищевказані обставини, головним завданням української дивізії була ліквідація прориву. Першим вступив у бій 30-й полк. Ціною важких втрат йому вдалося тільки дещо звузити сектор прориву, не зважаючи на те, що зв'язок між частинами полку було порушено, і командирам окремих куренів та сотень за таких обставин часто доводилося діяти на власний розсуд не очікуючи конкретних наказів від командування. І хоча частини РСЧА мали значну чисельну перевагу, зважаючи на запеклий опір бійців 30-го полку, досягти відчутного успіху їм не вдалося. 14–15 липня у бої було введено 29-й та 31-й полки за підтримки артилерійських частин дивізії. Українській дивізії вдалося заблокувати прорив, проте у ніч з 16 на 17 липня частини РСЧА перейшли у новий потужний наступ задіявши 3-ю гвардійську танкову армію, 16-й стрілецький корпус, 4-й гвардійський танковий корпус, 31-й танковий корпус та 6-й гвардійський корпус. Запеклі бої відбулися в районі населених пунктів Пеняки, Гута Пеняцька, Гута Верхобузька, Майдан Пеняцький, Суходолі. 20 липня 1944 р. розпочався відступ залишків 30-го та 31-го полку у напрямку населеного пункту Білий Камінь з метою подальшого прориву у напрямку Перемишлян. Водночас командир 29-го полку Ф. Дерн доручив сотникові М. Бригідеру зібрати рештки цієї частини й просуватися з ними для оборонних дій в напрямку населеного пункту Олеськ. Командир дивізії Ф. Фрайтаг фактично

самоусунувся і передав оперативне командування дивізією командуючому 361-ю піхотною дивізією вермахту генералу Г. Ліндеману, послаючись на відсутність зв'язку, та неможливість здійснювати керівництво частинами дивізії. Загалом зв'язок було порушено між більшістю частин 13-го армійського корпусу. Внаслідок цього у ставці ОКВ не володіли інформацією про останні події у районі Бродів. З цього приводу начальник оперативного відділу ОКВ А. Йодль залишив дуже лаконічне повідомлення: «Становище чимраз більше загострюється. Мабуть, вже не вдасться стримати обидва російські напрямки удару. Наші резерви вичерпано...» [2, с. 393]. З ворожого кільця оточення пробилось тільки кілька зведених груп чисельністю по 300–500 осіб. На 22 липня 1944 р. 14-а гренадерська дивізія СС фактично перестала існувати, як єдине з'єднання і втратила понад 4000 солдат та офіцерів. Близько 2000 опинилися в радянському полоні.

На цьому бойовий шлях української дивізії не завершився. Попереду були бойові дії на території Словаччини, де частини дивізії брали участь у боях проти прорадянських партизанських загонів та захисті від останніх місцевого населення, боротьба з югославськими партизанами Й. Тіто на Балканах та важкі бої на території Австрії неподалік замку Гляйхенберг, але саме бій під Бродами назавжди лишився, хоч і найтрагічнішою, але не менш героїчною сторінкою її історії.

Список використаних джерел

1. Боляновський, А., 2000. 'Дивізія «Галичина». Історія', Львів, 526 с.
2. Боляновський, А., 2003. 'Українські військові формування в Збройних силах Німеччини (1939–1945)', Львів: *Львівський національний університет ім. Івана Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського університету*, 686 с.
3. Боляновський, А., 2006. 'Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини 1939–1945 рр.: історіографія', *Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України*, К., Вип.10, Ч.1, с.178–206.
4. Боляновський, А., 2013. 'Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.)', Львів: *Вид-во Львівської політехніки*, 880 с.
5. Бабак, Ф., 2002. 'Стрелкове озброєння вермахта', СПб.: *Полігон*, 240 с.
6. 'Дивізія Галичина. Історія', 2000, Львів: *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*, 528 с.
7. 'В пламени сражений. Боевой путь 13-й армии', 1973, Москва: *Воениздат*, 342 с.
8. Верига, В., 2006. 'За рідний край, за народ свій, або хто такі дивізійники?', К.: *Вид-во імені Олени Теліги*, 284 с.
9. Гайке, В.–Д., 2014. 'Українська дивізія «Галичина»', Тернопіль: *Мандрівець*, 208 с.
10. Грицюк, В., Лисенко, О., 2014. 'Львівська фронтова наступальна операція: Перемога з другої спроби', *Віче*, №13, с.64–65.
11. Грицюк, В., 2010. 'Львівсько–Сандомирська стратегічна наступальна операція (13.07.44 – 29.08.44)', *Україна в Другій Світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси у двох книгах*, Київ: *Наукова Думка*, Кн.1, с.290–292.
12. Гречко, А., 1960. 'Некоторые вопросы военного искусства в Львовско–Сандомирской операции', *Военно-исторический журнал*, №2, с.15–31.
13. Івахів, О., Федоренко, В. 2014. 'Питання воєнного мистецтва у Львівсько–Сандомирській наступальній операції 1944 р.', *Військово–науковий вісник*, Вип.22, с.52–56.

14. Мюллер–Гиллебранд, Б., 2002. 'Сухопутная армия Германии, 1939–1945 гг.', М.: *Изографус, Эксмо*, 800 с.
15. Коломієць, О., 1975. 'Правда історії (Проти буржуазних фальсифікацій історії Великої Вітчизняної війни)', К.
16. Кривенко, В., 1970. 'Всенародное партизанское движение в годы Великой Отечественной войны и его извращение буржуазными фальсификаторами', К.
17. Полушкин, М., 1969. 'На сандомирском направлении. Львовско–Сандомирская операция (июль – август 1944 г.)', Москва: *Воениздат*.
18. Римаренко, І., 1970. 'Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих', К.
19. Пономаренко, Р., 2017. 'Галицькі добровольчі полки СС. 1943–1944', Тернопіль: *Мандрівець*, 264 с.
20. Пономаренко, Р., 2016. 'Бойова група «Басрсдорф»', Тернопіль: *Мандрівець*, 102 с.
21. Поспелов, ПН., 1960–1962. 'Великая Отечественная Война', Москва: *Военное Издательство Министерства Обороны СССР*, Т. IV, с.210–218.
22. Шевцов, В., 1981. 'Український буржуазний націоналізм у коричневій уніформі', К.
23. Науменко, К., 2009. 'Львівсько–Сандомирська наступальна операція 1944', *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України*, К.: *Наук. думка*, Т.6: Ла–Мі, с.369.
24. Шунков, Б., 1999. 'Оружие Вермахта', Мн.: *Харвест*, 480 с.
25. Höidal, J., 2005. 'Deutsche Erkennungsmarken. Von den Anfängen bis heute: Mit den geheimen Codierungen (MOB–Listen) der Luftwaffe', Patzwal: *Norderstedt*, 570 s.
26. Höidal, J., 1999. 'Deutsche Erkennungsmarken des Zweiten Weltkrieges: Eine Einführung für Interessenten und Sammler', Patzwal: *Norderstedt*, 251 s.
27. Матеріали з сайту Reibert.info [online] Доступно: <https://reibert.info/threads/statja-erkennungsmarke-soldatskie-birki.11572/> від 26.02.2018.
28. Матеріали з сайту lexikon-der-wehrmacht.de [online] Доступно: <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/inhaltsverzeichnisGliederungH.htm> від 27.02.2018.

References

1. Boljanovs'kyj, A., 2000. 'Dyvizija «Galychyna». Istorija (Division «Halychyna». History)', L'viv, 526 s.
2. Boljanovs'kyj, A., 2003. 'Ukrai'ns'ki vijs'kovi formuvannja v Zbrojnyh sylah Nimechchyny (1939–1945) (Ukrainian military formations in the German Armed Forces (1939–1945))', L'viv: *L'vivs'kyj nacional'nyj universytet im. Ivana Franka; Kanads'kyj instytut ukrai'ns'kyh studij Al'berts'kogo universytetu*, 686 s.
3. Boljanovs'kyj, A., 2006. 'Inozemni vijs'kovi formuvannja u Zbrojnyh sylah Nimechchyny 1939–1945 rr.: istoriografija (Foreign military formations in the German Armed Forces 1939–1945: historiography)', *Storinky vojennoi' istorii' Ukrai'ny: Zb. nauk. statej / NAN Ukrai'ny. In-t istorii' Ukrai'ny*, К., Vyp.10, Ч.1, s.178–206.
4. Boljanovs'kyj, A., 2013. 'Inozemni vijs'kovi formuvannja u Zbrojnyh sylah Nimechchyny (1939–1945 rr.) (Foreign military formations in the Armed Forces of Germany (1939–1945))', L'viv: *Iyd-vo L'vivs'koi' politehnyky*, 880 s.
5. Babak, F., 2002. 'Strelkovoje oruzhie vermahta (Wehrmacht small arms)', Spb.: *Poligon*, 240 s.
6. 'Dyvizija Galychyna. Istorija (Division Galicia. History)', 2000, L'viv: *Instytut ukrai'noznavstva im. I. Krypjakevycha NAN Ukrai'ny*, 528 s.
7. 'V plameni srazhenij. Boevoj put' 13-j armii (In the flame of battle. Battle Path 13 Army)', 1973, Moskva: *Voениzdat*, 342 s.
8. Veryga, V., 2006. 'Za ridnyj kraj, za narod svij, або hto takі divizijnyky? (For your native land, for your people, or who are the divisors?)', К.: *Iyd-vo imeni Oleny Teligy*, 284 s.
9. Gajke, V.–D., 2014. 'Ukrai'ns'ka divyizija «Galychyna» (Ukrainian Division «Halychyna»', Ternopil': *Mandrivec*', 208 s.
10. Grycjuk, V., Lysenko, O., 2014. 'L'vivs'ka frontova nastupal'na operacija: Peremoga z drugoi' sprobj (Lviv front offensive operation: Victory from the second try)', *Viche*, №13, s.64–65.

11. Grycjuk, V., 2010. 'L'vivs'ko–Sandomyrs'ka strategichna nastupal'na operacija (13.07.44 – 29.08.44) (Lviv–Sandomierz Strategic offensive operation (07/13/44 – Aug 29, 44))', *Ukrai'na v Drugij Svitovoi' vijni: pogljad z XXI st. Istorychni narysy u dvoih knyгах*, Kyi'v: Naukova Dumka, Kn.1, s.290–292.
12. Grechko, A., 1960. 'Nekotorye voprosy voennogo iskusstva v L'vovsko–Sandomirskoj operacii (Some issues of military art in the Lvov – Sandomierz operation)', *Voенно–istoricheskij zhurnal*, №2, s.15–31.
13. Ivahiv, O., Fedorenko, V. 2014. 'Pytannja vojenного mystectva u L'vovs'ko–Sandomyrs'kij nastupal'nij operacii' 1944 r. (The issue of martial arts in the Lvov–Sandomirsky offensive operation of 1944)', *Vijs'kovo–naukovij visnyk*, Vyp.22, s.52–56.
14. Mjuller–Gillebrand, B., 2002. 'Suhoputnaja armija Germanii, 1939–1945 gg. (Land Army of Germany, 1939–1945)', M.: Izografus, Jeksmo, 800 s.
15. Kolomijec', O., 1975. 'Pravda istorii' (Proty burzhuaznyh fal'syfikacij istorii' Velykoi' Vitchyznjanoi' vijny) (The truth of history (Against the bourgeois falsifications of the history of the Great Patriotic War))', K.
16. Krivenko, V., 1970. 'Vsenarodnoe partizanskoe dvizhenie v gody Velikoj Otechestvennoj vojny i ego izvrashhenie burzhuaznymi fal'sifikatorami (The nationwide guerrilla movement during the Great Patriotic War and its perversion by bourgeois falsifiers)', K.
17. Polushkin, M., 1969. 'Na sandomirskom napravlenii. L'vovsko–Sandomirskaja operacija (ijul' – avgust 1944 g.) (On the Sandomierz direction. Lvov – Sandomierz operation (July – August 1944))', Moskva: *Voenizdat*.
18. Rymarenko, I., 1970. 'Ukrai'ns'kyj burzhuaznyj nacionalizm – vorog internacional'nogo jednannja trudjashyih (Ukrainian bourgeois nationalism is an enemy of the international unity of the working people)', K.
19. Ponomarenko, R., 2017. 'Galyc'ki dobrovol'chi polky SS. 1943–1944 (Galician volunteer SS regiments. 1943–1944)', Ternopil': *Mandrivec'*, 264 s.
20. Ponomarenko, R., 2016. 'Bojova grupa «Bajersdorf» (Bayersdorf Battle Group)', Ternopil': *Mandrivec'*, 102 s.
21. Pospelov, PN., 1960–1962. 'Velikaja Otechestvennaja Vojna (The Great Patriotic War)', Moskva: *Voенnoe Izdatel'stvo Ministerstva Oborony SSSR*, T. IV, s.210–218.
22. Shevcov, V., 1981. 'Ukrai'ns'kyj burzhuaznyj nacionalizm u korychnevij uniformi (Ukrainian bourgeois nationalism in brown uniform)', K.
23. Naumenko, K., 2009. 'L'vivs'ko–Sandomyrs'ka nastupal'na operacija 1944 (Lviv–Sandomierz offensive operation 1944)', *Encyklopedija istorii' Ukrai'ny: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in.; Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny*, K.: *Nauk. dumka*, T.6: La–Mi, s.369.
24. Shunkov, B., 1999. 'Oruzhie Vermahta (Wehrmacht Weapons)', Mn.: *Harvest*, 480 s.
25. Höidal, J., 2005. 'Deutsche Erkennungsmarken. Von den Anfängen bis heute: Mit den geheimen Codierungen (MOB–Listen) der Luftwaffe', Patzwall: *Norderstedt*, 570 s.
26. Höidal, J., 1999. 'Deutsche Erkennungsmarken des Zweiten Weltkrieges: Eine Einführung für Interessenten und Sammler', Patzwall: *Norderstedt*, 251 s.
27. Materialy z sajtu Reibert.info [online] Dostupno: <https://reibert.info/threads/statja-erkennungs-marke-soldatskie-birki.11572/> vid 26.02.2018.
28. Materialy z sajtu lexikon–der–wehrmacht.de [online] Dostupno: <http://www.lexikon–der–wehrmacht.de/inhaltsverzeichnisGliederungH.htm> vid 27.02.2018.

* * *